

УДК 373.211-316.6

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-9\(14\)-363-376](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-9(14)-363-376)

Рудницька-Юрійчук Ірина Романівна кандидат педагогічних наук, асистент кафедри педагогіки та психології дошкільної освіти, факультет педагогіки, психології та соціальної роботи, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, вул. Рівненська, 14, м. Чернівці, тел.: (0372) 50 94 31, <http://orcid.org/0000-0003-0876-7751>

ЗБАГАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ДОСВІДУ ЯК ЗАСІБ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. В умовах розбудови української державності надзвичайно актуальною є проблема соціалізації особистості дітей і молоді, оволодіння ними соціальним досвідом, що зумовлено пошуком оптимальних шляхів підготовки їх до життя у оновленому соціально-економічному середовищі.

Останнім часом зросла увага психолого-педагогічної науки до проблеми соціальної компетентності дітей та учнівської молоді як передумови успішного самоствердження і ефективної взаємодії з оточуючими. Це викликано соціально-політичними й економічними змінами, які торкнулися усіх сфер життя нашої держави. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні зазначається: «Сучасний ринок праці вимагає від випускника не лише глибоких теоретичних знань, а й здатності самостійно їх застосовувати в нестандартних, постійно змінюваних життєвих ситуаціях переходу від суспільства знань до суспільства життєво компетентних громадян» [6].

Нині в Україні спостерігаються негативні тенденції в усіх сферах життєдіяльності людини, а саме: деградація моральних цінностей, соціальна дезадаптація, низька правова захищеність дітей. Усе це викликає необхідність формування успішної соціальної адаптації, вміння реально, адекватно і відповідно реагувати на стрімкі соціальні зміни.

У наукових роботах з філософії, психології, педагогіки велика увага надається процесу соціального розвитку, досліджено важливі аспекти формування соціального досвіду, а на його основі соціальної компетентності особистості.

Тому, починаючи з дошкільного і молодшого шкільного віку, завданням педагогів є навчити дітей співжиттю з іншими людьми на гуманістичних засадах, дотриманню соціальних норм і правил поведінки, виробляти вміння регулювати різні психологічні, соціальні і міжнаціональні конфлікти з додержанням вимог культури плюралізму думок.

Соціалізація повинна починатися в дитинстві, коли людська особистість формується найбільшою мірою; варто запізнитися, як почнуться незворотні процеси. У дитинстві закладається фундамент соціалізації, проте, це є самий незахищений її етап життя.

Неможливо сформувати основи соціальної компетентності у дитини дошкільного віку, якщо вона не навчилася давати адекватну оцінку своїм вчинкам і при цьому використовувати набуті знання у практиці встановлення нових взаємовідносин, не помічає зміну настроїв оточуючих людей, концентруючи увагу лише на власних переживаннях.

Формуванню соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку сприяє цілеспрямоване виховання, розвиток емоційно-оцінної сфери, ознайомлення з моральними нормами і духовними цінностями, розвиток комунікативних навичок у процесі спілкування з оточуючим світом.

Ключові слова: діти дошкільного віку, дитинство, соціальний досвід, соціальна компетентність.

Rudnytska-Yuriichuk Iryna Romanivna Ph.D in Pedagogical Sciences, Assistant of Department of Pedagogy and Psychology Preschool, Faculty of Pedagogy, Psychology and Social Work, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Rivnens`ka St., 14, Chernivtsi, tel.: (0372) 50 94 31, <https://orcid.org/0000-0003-0876-7751>

ENRICHMENT OF SOCIAL EXPERIENCE AS A MEANS FOR DETERMINING SOCIAL COMPETENCE OF SENIOR PRESCHOOL AGE CHILDREN

Abstract. In the conditions of the Ukrainian sovereignty development, the socialization problem of the personality of children and youth, their social experience mastery, which is determined by the search for optimal ways of preparing them for life in a renewed socio-economic environment, is extremely relevant.

Recently, the attention of psychological and pedagogical science has increased to the problem of social competence of children and teenagers as a prerequisite for successful self-assertion and effective interaction with others. This is caused by socio-political and economic changes that affected all spheres of life in our country. The National Strategy for the education development in Ukraine states: "The modern labour market requires from a graduate not only deep theoretical knowledge, but also the ability to independently apply it in non-standard, constantly changing life situations of the transition from a competent society to a society of life-competent citizens" [6].

Currently, negative trends are observed in Ukraine in all spheres of human activity, namely within degradation of moral values, social maladaptation, low legal protection of children. All this is necessary for the formation of successful social

adaptation, the ability to react realistically, adequately and accordingly to rapid social changes.

In scientific works on philosophy, psychology, and pedagogy, great attention is paid to the process of social development, important aspects of the social experience formation, and on its basis, the social competence of an individual are investigated.

Therefore, starting from preschool and elementary school age, the task of teachers is to teach children to live with other people on a humanistic basis, to follow social norms and rules of behaviour, to develop the ability to regulate various psychological, social and international conflicts in compliance with the requirements of the culture for opinions pluralism.

Socialization should commence from childhood, when the human personality is formed to the greatest extent; it is worth being late with irreversible processes. The socialization foundation is laid in childhood, however, this is the most unprotected stage of his or her life.

It is impossible to form the social competence foundations in a preschool child if he/she has not learned to give an adequate assessment of his/her actions and at the same time use the acquired knowledge in the practice of establishing new relationships, they do not notice the change in mood of the people around him/her, focusing only on their own experiences.

Purposeful upbringing, development of the emotional and evaluative sphere, familiarization with moral norms and spiritual values, development of communication skills in the process of communicating with the outside world contribute to the social competence formation of older preschool children.

Keywords: preschool children, childhood, social experience, social competence.

Постановка проблеми. Формування соціальної компетентності дитини старшого дошкільного віку потребує осмислення на науковому рівні. Сучасні діти живуть у досить складних соціально-економічних умовах, обумовлених зламом епох і, відповідно, – зміною світосприймання, переоцінкою системи цінностей, дисгармонізацією зв'язків особистості з суспільством. Це все впливає на дитину, тому відсутність власного досвіду життя змушує її приймати ті правила, життєві орієнтири й пріоритети, які поширені у світі дорослих.

Сучасне суспільство вимагає критично мислячих, самостійних, творчих людей з розвиненим почуттям відповідальності, гідності, тому актуальним є створення умов для виховання соціально компетентної особистості з перших років її життя.

Завдання закладів дошкільної освіти полягає у тому, щоб спрямувати свою роботу на формування у дітей певного обсягу комунікацій, а саме знань, умінь, навичок і способів діяльності, які є необхідними для успішної соціалізації дитини-дошкільника.

Здійснений на теоретичному рівні аналіз наукових і науково-методичних праць засвідчив, що, незважаючи на певну теоретичну і методичну розробленість, проблема формування соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку залишається малодослідженою, цим і обумовлена актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування соціальної компетентності особистості є відносно новою для української педагогіки, однак вона тісно пов'язана з теорією соціального виховання і проблемою соціалізації, які, у певній мірі, знайшли своє розв'язання. На соціальний характер виховання людини вказували у своїх працях Т. Кампанелла, Ш. Фур'є, Р. Оуен, Ж.-Ж. Руссо, С. Френе, М. Монессорі. У працях вітчизняних і зарубіжних науковців (Д. Бех, Б. Вульффов, М. Галагузова, О. Демченко, З. Зайцева, І. Зверева, В. Іванов, А. Капська, І. Кон, Н. Лавриненко, Т. Лактіонова, І. Ліпський, А. Мудрик, О. Пилипенко, В. Полянський, Р. Пріма, Г. Філонов, Р. Баркер, Д. Брідж, М. Пейн, С. Хакетт, Д. Харрисон та ін.) окреслено характеристику процесу соціалізації як системи, розроблено основи її теорії, досліджено соціально-педагогічну природу системи соціалізації.

Коло досліджень, присвячених проблемі соціальної компетентності, значно вужче (М. Гончарова-Горяньська, С. Демченко, М. Елькін, Н. Завіниченко, С. Козак, С. Макаренко, О. Полуніна, Т. Поніманська, А. Оникович).

Зокрема, змістовне, ґрунтовне уявлення про соціальну компетентність особистості висвітлено в багатьох працях науковців, серед них: соціалізація особистості та її становлення (Т. Алексєєнко, К. Абульханова-Славська, А. Капська, І. Кон, А. Мудрик, Є. Нікуліна,), соціальна активність та самовизначення (О. Киричук, Н. Михайленко, Н. Пономарчук, О. Щербініна та ін.). У працях психологів Д. Куна, В. Слота та ін. робиться акцент на психологічних особливостях індивіда; педагогами Д. Єгоровим, В. Масленніковою, В. Цветковим звернено увагу на міжособистісну взаємодію та відповідальність. Сам процес становлення соціалізації особистості вивчали Д. Леонт'єв, А. Маслоу, Ч. Тард, Е. Фромм, А. Адлер, Б. Братусь та ін. Науковці дійшли висновку, що процес соціального розвитку, зокрема соціальна компетентність, пов'язаний з інтелектуальними і вольовими процесами особистості.

На сучасному етапі проблемою соціального розвитку особистості дітей та молоді займаються вчені А. Капська, Л. Коваль, М. Лукашенко, В. Москаленко, В. Радул, С. Хлебик та ін.

Механізми формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку розглядають А. Богуш, Л. Варяниця, Н. Гавриш, О. Косенчук.

Досить довго наша вітчизняна педагогіка вивчала, головним чином, нормативний аспект соціалізації. Це призвело до того, що практика виховання

та навчання, по суті, ігнорувала соціальний досвід дитини як джерело саморуху особистості в процесі виховання і навчання.

Мета статті – визначення та обґрунтування організаційних психолого-педагогічних умов формування соціального досвіду у дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Сучасна демократія вимагає від людини готовності і здатності до активної участі у справах суспільства і держави на основі глибокого усвідомлення своїх прав і обов'язків, себе як повноправного члена соціальної спільноти, громадянина своєї країни [9].

Ці пріоритети передбачають орієнтацію на відродження національної гідності, патріотизму й громадянської зрілості особистості, що включає освіченість на рівні кращих світових зразків, гуманізм, духовність, діловитість; активну позицію кожної людини, зокрема, її самореалізацію у матеріальній і духовній сферах суспільного життя, дотримання конституційних норм тощо.

«Метою освіти, – зазначено у ЗУ «Про освіту», – є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору...» [1]. Такі глобальні завдання вирішуються у процесі соціалізації через засвоєння людиною особистісних цінностей, соціальних норм та моделей поведінки.

Найбільш важливим періодом соціалізації є дошкільний вік, коли дитина не лише набуває знання, формує власний світогляд, але і отримує навички самоконтролю, взаємодії з колективом, уміння вирішувати складні життєві ситуації. Саме у навчально-виховному процесі відбувається розвиток усіх складових самовдосконалення особистості, у першу чергу потреби у самоствердженні та самореалізації, що є невід'ємною частиною соціального становлення сучасної людини.

Складовими процесу соціалізації є:

1. Підготовка до суспільного життя: формування та засвоєння навичок демократичної культури, виконання громадянських обов'язків, взяття відповідальності за себе, родину, суспільство.

2. Оволодіння загальнолюдською і національною культурою: формування цілісного світогляду, опанування таких соціальних навичок, як моральне ставлення до людей, терпимість щодо соціальних, національних, етнічних, релігійних, статевих розбіжностей, шанування прав та свобод людини, навичок співробітництва, позитивного розв'язання конфліктів, підтримки загальної безпеки.

3. Соціально-політична адаптація: розвиток навичок спілкування, культури комунікацій, самопізнання, самооцінки, самовизначення; адекватної оцінки світу, політичної ситуації, власної позиції тощо.

4. Соціально-професійна орієнтація: усвідомлений вибір життєвих стратегій, реалізація прав і можливостей шляхом самовиховання,

самовизначення, самооцінки інтересів, здібностей, нахилів, мотивації майбутнього соціального і професійного розвитку [9].

У національній стратегії розвитку освіти в Україні робиться наголос на тому, що одним із пріоритетних напрямків державної освітньої політики має стати побудова ефективної системи національного виховання, розвитку і соціалізації дітей та молоді. Це передбачає розроблення нових державних програм та ефективних механізмів взаємодії органів управління освітою, сім'ї, освітніх установ, дитячих і молодіжних громадських організацій у напрямі розвитку, виховання і соціалізації дітей та молоді.

Саме в навчально-виховному процесі відбувається розвиток усіх складових самовдосконалення особистості, у першу чергу потреби у самоствердженні та самореалізації, що є невід'ємною частиною соціального становлення сучасної людини. Кінцевою метою виховання особистості є її підготовка до виконання комплексу ролей, необхідних для суспільного життя: громадянина, трудівника, громадського діяча, сім'янина, товариша.

Гуманістична парадигма в освіті проголошує використання дитиною у поведінці та діяльності системи духовно-моральних цінностей, в яку вона включена (Ш. Амонашвілі, Л. Виготський, І. Бех та інші). Передусім це стосується формування в дітей відкритості до світу людей, виховання навичок соціальної поведінки, усвідомленого ставлення до себе як вільної самостійної особистості та до своїх обов'язків, що визначаються зв'язками з іншими людьми, формуванням готовності до сприймання соціальної інформації, вихованням співчуття, співпереживання, бажання пізнавати людей, робити добрі вчинки.

У широкому сенсі «соціальність» є інтегрованою характеристикою, яка фіксує відкритість дитини соціальному довкіллю, її спрямованість на гармонійні та конструктивні взаємини з людьми, що її оточують. Бути соціальним у певній життєвій ситуації означає проявляти готовність та здатність контактувати з різними за віком, статтю, спорідненістю, родом діяльності, характерологічними особливостями людьми [9].

Дошкільника з розвиненою соціальністю можна кваліфікувати як соціально компетентну особистість, яка характеризується здатністю: приймати соціальні правила і норми, знаходити правильні орієнтири для побудови своєї соціальної поведінки; виявляти гнучкість у сприйнятті нових вражень та їх оцінюванні, прилаштовуватися до вимог соціальної групи та водночас зберігати власне обличчя.

Соціалізація (від лат. *socialis* – суспільний) – процес становлення особистості, навчання та засвоєння індивідом цінностей, норм установок, зразків поведінки, властивих певному суспільству, соціальній спільноті, групі.

Соціалізація – історично обумовлений, що здійснюється в діяльності і спілкуванні, процес і результат засвоєння та активного відтворення індивідом соціального досвіду [8].

Досвід – відображення в людській свідомості законів об'єктивного світу і суспільної практики, одержане в результаті активного практичного пізнання; сукупність практично засвоєних знань, навичок, знання життя, засноване на пережитому, випробуваному. Досвід – це перш за все сукупність всього того, що відбувається з людиною в її житті (реальність) і що вона усвідомлює; людина може мати досвід про саму себе, про свої здібності, про свої чесноти і вади, людина також може мати досвід і про думки, ідеї, знання (внутрішній досвід) [7].

Що ж стосується набуття дошкільником досвіду, то саме в колі найближчого соціального оточення дитина засвоює як моральні цінності, культурні норми, що відповідають вимогам суспільства, так і повсякденно спостерігає способи емоційного та поведінкового реагування найближчих дорослих на власні дії або інших людей, які притаманні певній сім'ї, родині. Під керівництвом дорослого відбувається входження дитини в соціальне середовище з неповторними індивідуальним світосприйняттям, емоційно-ціннісним наповненням простору її існування, певним ставленням до оточуючого середовища. Це безпосередньо впливає на особистість, зокрема, на її вибір життєвої позиції, перевірка якої може відбуватись тільки в більш широкому соціальному просторі, через випробування нових форм поведінки та емоційних реакцій, нового ставлення до діючого, що в кінцевому випадку має призвести до набуття нових соціальних аспектів особистого досвіду.

У процесі соціалізації дитина набуває свій особистий досвід, тому цей процес вважається в житті кожного суб'єкта досить важливим.

Аналіз наукової літератури щодо проблематики соціального розвитку відображає сучасний компетентнісний підхід до розвитку особистості дитини.

Компетентність – проінформованість, обізнаність, авторитетність; (у перекладі з латинської *competentia* означає коло питань, у яких людина добре обізнана, має знання та досвід). Компетентність також визначається як набута у процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається із знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці [7].

У руслі даного підходу як українські, так і зарубіжні автори основною метою соціального розвитку дитини вбачають її соціальну компетентність. Багатий науковий матеріал авторів Ж. Піаже, Л. Виготського, О. Кононко, Н. Гавриш, Т. Поніманської, С. Курінної та ін. дає змогу обґрунтувати такі компоненти соціальної компетенції:

1) компетенція «розвиток комунікативних здібностей», яка являє собою передумову формування комунікативного компоненту соціальної компетентності згідно з О. Кононко (уміння знайомитися, просити однолітка чи дорослого про допомогу або пропонувати допомогу; уміння вербально виражати потреби та інтереси, розуміти вербальні інструкції, чути, ставити запитання;

2) компетенція «розвиток емоційного інтелекту», яка становить передумову формування емоційного компоненту соціальної компетентності

згідно з структурою О. Кононко та Т. Поніманської (уміння відтворювати почуття, розпізнавати почуття інших, співчувати, розпізнавати власні почуття, регулювати власний емоційний стан);

3) компетенція «готовність адекватно реагувати у ситуації стресу та конфлікту», яка є передумовою формування поведінкового компоненту соціальної компетентності згідно з структурою Т. Поніманської (уміння вибрати адекватний стиль вирішення конфлікту, говорити «ні» та адекватно реагувати на відмову; уміння впоратися зі збентеженням, програвати в іграх, впоратися зі стресом за допомогою рухової активності);

4) компетенція «готовність бути частиною колективу», яка утворює передумову формування поведінкового соціально-когнітивного компоненту компетентності відповідно до структури О. Кононко (спроможність запитувати про дозвіл та ділитися враженнями, уміння приєднуватися до загальної діяльності групи, спокійно реагувати на ситуацію, коли однолітки не приймають до спільної групової діяльності, адекватно реагувати на передражнювання, виявляти толерантність, приймати невтішні наслідки гри, більш-менш адекватно реагувати у ситуації, коли винен) [9].

Проблема формування соціального досвіду дитини визначається історичною глибиною її дослідження, оскільки ще Платон та Арістотель зверталися до сутності соціального досвіду, проте без вживання самого поняття «досвід». Із праць давньогрецьких філософів нами визначаються найважливіші механізми передачі досвіду: при безпосередньому впливі дорослих на дітей, а також стосовно «асиміляції», що відбувається в процесі спілкування з іншими людьми й має стихійний характер. З розвитком філософії до поняття «досвід» було виявлено основні філософсько-антропологічні підходи. Для І. Канта досвід визначався необхідними умовами наукового пізнання людини, – поза досвідом немає можливості науки, яку він визначав сферою «реального пізнання» досвіду, досвідного пізнання [4]. Український філософ Г. Сковорода розглядав досвід з етико-гуманістичних позицій. На його думку, «пізнати себе» означає: «...пізнай свій рід» – «пізнай свій народ» – «пізнай землю» – «пізнай весь світ»... [3]. У цих словах відомого мислителя можемо чітко прослідкувати соціальний акцент.

Суспільні потреби початку ХХІ ст. визначили необхідність змін стратегій розвитку й виховання дитини дошкільного віку, про що зазначено в Державному стандарті дошкільної освіти України – Базовому компоненті дошкільної освіти (в редакціях 1998, 2012 та 2021 рр.), діючих програмах дошкільної освіти, у яких питання соціального розвитку дошкільника, його соціалізації, формування основ самореалізації та соціального досвіду постали пріоритетними. Сучасна національна дошкільна освіта наголосила на цільових орієнтирах, тих, що задекларовані в її освітньому стандарті – БКДО [2]. У змісті цього документу підкреслено важливість «забезпечення необхідного рівня фізичного, емоційного, пізнавального й особистісного розвитку дитини, її

готовності до взаємодії з довколишнім світом, розвитку специфічних видів діяльності дошкільників, які є фундаментальними для дошкільного дитинства та визначають і забезпечують адаптацію дитини до нового соціального статусу – школяра» [2].

Базовий компонент дошкільної освіти, який реалізується програмами та навчально-методичним забезпеченням в освітній лінії «Дитина в соціумі», визначає державні вимоги до формування у дітей навичок соціально визнаної поведінки, вміння орієнтуватися у світі людських взаємин, готовності співпереживати та співчувати іншим [5].

У передмові до Базового компонента зазначено, що взаємодія з іншими людьми – це своєрідне входження дитини в людський соціум, що потребує вміння узгоджувати свої інтереси, бажання, дії з іншими членами суспільства.

Зміст освітньої лінії «Дитина в соціумі» передбачає формування у дошкільнят відкритості до світу людей як потребу особистості, навички соціальної поведінки, усвідомлене ставлення до себе як до вільної самостійної особистості та до своїх обов'язків, що визначаються зв'язками з іншими людьми; формування готовності до сприймання соціальної інформації; виховання співчуття, співпереживання, бажання пізнавати людей, робити добрі вчинки.

Головне завдання означеної освітньої лінії – розкрити дитині соціальний світ і допомогти їй усвідомити своє місце в ньому як активного учасника, набути соціального досвіду.

Першого досвіду соціальної поведінки малюк набуває в родині, яка об'єднує найрідніших людей спільними переживаннями, взаємними любов'ю, турботою, обов'язками. У дітей формуються уявлення про те, що хороша, дружна родина – запорука щастя людини, що слід берегти й примножувати родинні традиції, дбати про те, щоб родину поважали. Дитина має проявляти турботу про рідних, бажання приносити радість, задоволення близьким людям; дотримуватися головних правил співжиття у сім'ї; запобігати непорозумінням між її членами, а в разі їх виникнення брати на себе сміливість порозумітися щодо прикрого випадку; вміти попросити вибачення, якщо завинила сама, і пробачати іншим. Важливо вчити проявляти ініціативу в налагодженні контактів, діяти в інтересах членів родини: втішити засмученого, порадіти успіху, проявити готовність до спільної діяльності та особливу турботу про найменших і найстарших у родині, запобігливість і розуміння (допомогу пропонувати, не принижуючи гідності, ввічливо розмовляти, не перебиваючи інших, не втручатися в особисті справи, не завдавати зайвого клопоту).

Саме у родині дитина набуває соціального досвіду впевненої поведінки. У неї закладаються основи гідності, відчуття власної значущості, захищеності, що важливо для розвитку самостійності, впевненості, задоволення потреби в соціальній відповідності вже в дитинстві.

Почуття моральної захищеності особливо важливе для позитивного сприймання себе, що уможливорює виховання поваги до інших людей. Так, уже в ранньому віці починає складатися таке важливе особистісне утворення, як базисна довіра до світу – уявлення дитини про надійність дорослих, емоційна близькість з ними. За умов правильного виховання воно переростає у відкритість до соціальних впливів, готовність сприймати інших людей, інтерес до спілкування.

У старшому дошкільному віці дитина розуміє взаємини в сім'ї, ставлення членів родини одне до одного. Знає свій родовід, усвідомлює, що честь роду залежить від кожної людини. Бере участь у вшануванні пам'яті предків, у стосунках сім'ї з родичами, які живуть поруч і далеко. Проявляє інтерес до родинних реліквій, підтримує родинні традиції.

Має сформовані уявлення про доброту, гуманність, щирість як важливі риси людини та людських взаємин; про справедливість як здатність правильно оцінювати інших; про чесність як вимогу до власної поведінки відповідати тим критеріям, за якими оцінює вчинки інших людей; про самоповагу, яка ґрунтується на усвідомленні своєї індивідуальності, права на самовираження, власні почуття й самостійну поведінку, яка не створює проблем для інших людей.

Дитина розуміє стан і почуття дітей і дорослих за виглядом, інтонацією, діями, з вдячністю ставиться до розуміння іншими її права бути такою, якою вона є. Чуйно ставиться до інших людей залежно від віку й статі. Вміє запобігати конфліктам та розв'язувати їх. Розуміє ставлення людей до себе. Природно почувається в товаристві знайомих і незнайомих людей. Знає, як реагувати на несправедливе ставлення до себе, розуміє його причину та намагається її усунути. Прагне, щоб взаємини були коректними, толерантними. Розуміє поняття дружба і товаришування й відповідно будує стосунки з однолітками.

Дитина має уявлення про державу, її символи, народ, національні особливості українців. Знає національні пам'ятки, героїв, з повагою ставиться до них, вшановує національні святині. Розуміє поняття людство, народ, нація; поважає звичаї інших народів тощо.

Для успішної соціалізації особистості дошкільника важливо будувати виховний процес як створення виховного розвивального середовища, у якому дитина може активно діяти, пізнавати світ, спілкуватися з дорослими й однолітками.

Включаючи у суб'єктний простір ставлення до навколишнього світу різноманітні об'єкти, педагог сприяє розширенню гуманістичного компонента індивідуального ціннісного простору дитини. Що для мене важливо, а що – не настільки? Чому треба чинити так, а не інакше? Як зробити так, щоб усім було корисно й приємно? Чим можна порадувати близьких? Такі питання мають турбувати дитину і спонукати її до їх розв'язання.

Наповнюючи виховний процес ціннісним змістом, педагог виходить з того, що спрямування соціального розвитку дітей має відповідати системі цінностей, що реально існує у суспільстві; доцільною є орієнтація на особистісні потреби дитини.

Одна з головних особистісних потреб дошкільнят – потреба у визнанні та прийнятті іншими, особливо близькими і значущими для дитини людьми, задоволення якої не лише впливає на характер стосунків дитини з оточенням та на її власну поведінку, а й визначає життєву позицію особистості, яка формується. Негативні соціальні емоції, які переживає дитина в різних життєвих ситуаціях, можуть зумовлюватися саме неприйняттям і відчуженістю з боку найближчого оточення.

Зазначимо, для соціально-емоційного благополуччя важливу роль відіграє відчуття впевненості у собі та в інших людях. Упевненість є показником особистісних можливостей дитини. Адже вона впевнена тоді, коли відчуває підтримку, коли не боїться, що її не зрозуміють чи покарають. Зрозуміло, що таке ставлення формується частіше у дітей з позитивним емоційним досвідом взаємодії з оточенням. У процесі спілкування з однолітками й дорослими, особливо з близькими людьми, у дітей формуються емоційні установки стосовно себе й оточення, які набувають функції внутрішньої оцінки, своєрідної призми, крізь яку сприймається ситуація, подія, інша людина.

Основні форми роботи за освітньою лінією «Дитина в соціумі» традиційні: заняття, екскурсії та спостереження, зустрічі з цікавими людьми, етичні бесіди, читання художньої літератури тощо. Для формування досвіду соціальної поведінки варто залучати дітей до складання родовідного дерева, розглядання сімейних фотографій, документів, листів, розповідати їм про родинні реліквії, проводити бесіди про Добро і Красу, матеріалом для яких можуть слугувати оповідання і казки В.О. Сухомлинського, розповіді, складені самим вихователем, ігрові подорожі до Країни Милосердя, Царства Доброти та ін. Ефективним може бути використання казкових ігрових технологій («Квітка доброти», «Промінчики людяності», «Острів розуміння», «Дзвіночки совісті») та психотехнологій (гімнастики почуттів, енергетичних вправ «Жива вода», «Серце на долоні», «Тепло рук друга»). Важливо, щоб педагог сам проявляв глибокі почуття і вмів залучати дітей до співпереживання.

Особливої уваги вихователя потребує розвиток творчих ігор соціальної тематики, в яких дитина відображає своє розуміння соціуму, взаємин людей, дотримання ними моральних норм, ставлення до соціальних обов'язків.

Специфічною особливістю виховної роботи за цією освітньою лінією є те, що вона не обмежується певними формами освітньо-виховної роботи, місцем у режимі дня, тривалістю в часі. Оскільки дитина здобуває соціальний досвід постійно, то поруч із запланованими і підготовленими вихователем формами варто використовувати також події, які відбуваються спонтанно.

Наприклад, нова іграшка, квітка, що розцвіла, хвороба товариша по групі та його повернення до дитячого садка і багато інших подій, що виникають поза планом виховної діяльності, – все це може стати предметом соціально-емоційного переживання й осмислення дітьми.

Майстерність вихователя проявляється у доцільності й адекватності апелювання до почуттів і досвіду дітей, тактовності й делікатності в обговоренні питань, що їх хвилюють, та вмінні ненав'язливо й точно допомагати дитині у ціннісному освоєнні світу людей.

Недаремно соціальну дійсність вважають добрим педагогом. Однак варто наголосити: цінним виховним чинником є не оточення саме по собі, а та його частина, яка є «педагогічно освоєною», включеною в систему виховання і навчання дітей.

Заклад дошкільної освіти – друга після сім'ї інституція соціалізації, яка історично завжди була і сьогодні залишається суспільним середовищем розвитку і виховання дошкільника, єдиною можливістю забезпечити дитині повноцінне дитинство, якісний соціально-особистісний розвиток, педагогічно виважену соціалізацію, перший соціальний досвід спілкування з однолітками.

Така соціальна інституція є не лише освітньою виховною установою, що здійснює підготовку дитини до шкільного навчання. У більшості випадків – це джерело соціалізуючого впливу на дітей, соціального досвіду, який, окрім розвитку інтелекту і передачі знань, умінь, навичок, цілеспрямовано формує моделі поведінки дітей, їхні цінності, систему взаємин із суспільним оточенням. Усе це становить той соціальний ресурс, з яким дитина переходить у наступну соціальну стадію розвитку – молодший шкільний вік.

Під впливом закладу дошкільної освіти в дитини формується свідоме ставлення до себе як до самостійної особистості, рівної з іншими людьми, відбувається становлення позитивного образу «Я», формування почуття гідності та власної значущості серед інших людей.

У дошкільника формується адекватна самооцінка, збереження свого особистого простору, усвідомлюється власна поведінка з урахуванням можливих реакцій інших людей, виховується вміння пристосовуватися до життя в нових соціальних умовах, а також протистояти негативним впливам незнайомих людей, коректно припинити неприємне спілкування.

Соціальний розвиток здійснюється в соціокультурному просторі в ході прилучення людини до культурних цінностей, їх засвоєння та створення.

Саме на дошкільний заклад покладається виконання замовлення сім'ї щодо формування соціального досвіду вихованців: з одного боку, діти мають набути навичок та практичних умінь для соціальної адаптації, з іншого – навчитися вирізняти себе з-поміж інших, відстоювати свою індивідуальність, «не розчинятися і не губитися» у групі однолітків.

Висновки. Соціальна компетентність – це багатогранна характеристика особистості, яка охоплює всі аспекти її функціонування в соціумі. Сучасні

концепції освіти побудовані на ідеї формування компетентної особистості, яка здатна застосовувати отримані знання, вміння і досвід в різних життєвих ситуаціях, готова взаємодіяти в соціумі та активно долучатися до різних видів діяльності. Тому соціальна компетентність має формуватися з дошкільного віку, починаючи з сім'ї. Сформована в старшому дошкільному віці здатність будувати соціальні відносини сприятиме в майбутньому суспільному благополуччю й самореалізації особистості.

Література:

1. Закон України «Про освіту» Київ, 2017. URL : <http://osvita.ua/legislation/law/2231/>
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (нова редакція, 2021 р.). URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
3. Грушевская И.Н. Форма бытия и способы существования социального опыта : дис. канд. филос. наук : спец. 09.00.11 «Социальная философия» / Грушевская Инна Николаевна. Красноярск, 2005. 208 с.
4. Кант И. Прологомены ко всякой будущей метафизике, которая может рассматриваться как наука / Иммануил Кант. Москва : Знание, 1965. 489 с.
5. Косенчук О. Дитина в соціумі. Впроваджуємо Базовий компонент дошкільної освіти *Дошкільне виховання*. № 4. 2021. С. 3-20.
6. Програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник» / Л.В. Калуська. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 144 с.
URL : <https://f.osvita.city/file/53/programakaluskasonyashnikdoshkilny-vik.pdf>
7. Соціологія : Терміни, поняття, персоналії : навч. словник-довідник / укладачі : В.М. Піча, Ю.В. Піча, Н.М. Хома та ін. ; за заг. ред. В.М. Пічі. Київ : «Каравела», Львів : Новий світ. 2002. 480 с.
8. Соціолого-педагогічний словник / За ред. В.В. Радула. Київ : «ЕксОб», 2004. С. 240.
9. Тарабасова Л.Г. Виховуємо соціально компетентного дошкільника. *Методичні рекомендації*. Дніпропетровськ. 2016. 30 с. URL : <https://www.dano.dp.ua/attachments/article/320/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97.pdf>

References:

1. Zakon Ukrayiny «Pro osvitu» (2017). [*Law of Ukraine «On Education»*] (n.d.). Retrieved from : <https://osvita.ua/legislation/law/2231/> [in Ukrainian].
2. Bazovyj komponent doshkil`noyi osvity v Ukrayini (2021). [*Basic component of preschool education in Ukraine*]. Retrieved from: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian].
3. Grushevskaya, Y. (2005). Forma bytyya y sposoby sushhestvovaniya sotsyal`nogo opyta [*Form of being and modes of existence of social experience*]: dys. kand. fylos. nauk : specz. 09.00.11 «Sotsyal`naya fylosofya». Krasnoyarsk, S. 208. [in Russian].
4. Kant, Y. (1965). Prolegomeny ko vsyakoj budushhej metafyzike, kotoraya mozhет rassmatryvatsya kak nauka. [*Prolegomena to any future metaphysics that can be regarded as a science*]. Moskva : Znanye, 489 s. [in Russian].
5. Kosenchuk, O. (2021). Dy`ty`na v sociumi. Vprovadzhuyemo Bazovyj komponent doshkil`noyi osvity`. [*A child in society. We are introducing the Basic component of preschool education*]. *Doshkil`ne vuxovannya*. No. 4. S. 3-20. [in Ukrainian].

4. Kalus`ka, L. (2014). Programa rozvy`tku, navchannya ta vy`hovannya ditej doshkil`nogo viku «Sonyashny`k». [*«Sunflower» preschool children's development, education and discovery program*]. Ternopil` : Mandrivecz`. 144 s. [in Ukrainian].

7. Picha, V., Picha, Yu., & Xoma, N. (2002). Sociologiya : Terminy`, ponyattya, personaliyi : navch. slovny`k-dovidnyk. [*Terms, concepts, personalities: education. reference dictionary*]. Kyiv : «Karavela», L`viv : Novy`j svit. 480 s. [in Ukrainian].

8. Radul, V. (2004). Sociologo-pedagogichnyj slovnyk. [*Sociological and pedagogical dictionary*]. Kyiv : «EksOb». S. 240. [in Ukrainian].

9. Tarabasova, L. (2016). Vychovyemo social`no kompetentnogo doshkil`nyka. *Metodychni rekomendaciyi*. [*We raise a socially competent preschooler. Guidelines*]. Dnipropetrovs`k. 30 s. [in Ukrainian].